

Sanasto

Ableismi eli vammaisten kohtaama syrjintä: Ableismilla tarkoitetaan vammaisten kohtaamaa syrjintää sekä laajempaa olettamusta tietynlaisesta ”normaalista” toimintakyvystä. Termillä voidaan viitata myös mielenterveysongelmiin, koska ne saattavat rajoittaa toimintakykyä. Ableismi on monisyistä ja normalisoitunutta yhteiskunnan rakenteista kumpuavaa toimintaa. Ableismilla tarkoitetaan mm. olettamusta siitä, että kaikki ovat vammattomia tai tekevät asioita samalla tavalla. Ableismiin liittyy kiinteästi myös vammaisten ihmisten ohittaminen, näkymättömäksi tekeminen, henkinen / fyysinen väkivalta ja muu epäreilu kohtelu.

Ableistinen kieli: Ableistisella kielellä tarkoitetaan vammaisuuteen liittyviä haukkumasanojen, kuten esim. kehari, cepari, vajakki ja vammainen -sanojen, käyttöä negatiivisessa yhteydessä. Sanoja käytetään mm. synonyymina tyhmälle tai hitaalle. Näiden sanojen käyttö vahvistaa ja luo vammaisuudesta negatiivista mielikuvaa sekä stereotyyppioita.

ChatGPT: Tekoälypohjainen keskustelijabotti ja virtuaalinen avustaja. ChatGPT tuottaa tekstiä käyttäjän kommentojen ja kysymysten perusteella. ChatGPT:n toiminta perustuu ennustavaan kielimalliin, ja sitä kehittää OpenAI.

Demokratia: Sananmukaisesti ”kansan valta”. Poliittinen järjestelmä, jossa kaikilla kansalaisilla on mahdollisuus käyttää poliittista valtaa ja oikeus vaikuttaa yhteiskunnan asioihin. Esimerkiksi Suomessa on edustuksellinen demokratia, jossa kansalaiset valitsevat päättäjät keskuudestaan. Kansalaisyhteiskunnalla on demokratioissa vahva rooli, ja äänestämisen lisäksi yksilöt voivat vaikuttaa esimerkiksi kansalais- ja kuntalaisaloitteilla, osallistumalla mielenilmauksiin ja järjestäytymällä poliittisesti.

Edunvalvonta: Tietyn ryhmän edustajat (esim. liitot) pitävät ryhmälle tärkeitä asioita esillä ja valvovat, että ryhmän jäsenten edut ja oikeudet toteutuvat. Esimerkiksi Suomen Lukiolaisten Liitto puolustaa lukio-opiskelijoiden etua. Edunvalvontaa on mm. päättäjien kanssa kommunikointi, yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen (esim. edustus tilaisuuksissa ja tiedotteet) sekä aloitteiden tekeminen.

Esteettömyys: Ihmisten moninaisuuden huomioiminen rakennetun ympäristön suunnittelussa, toteutuksessa ja kunnossapidossa. Käytännössä esteettömyys voi tarkoittaa mm. portaiden korvaamista loivilla liuskoilla. Esteettömyys yhdessä saavutettavien palveluiden, ymmärrettävän tiedon ja käytettävien palveluiden kanssa edistävät yhdenvertaisuutta. ”Ympäristö tai yksittäinen rakennus on esteetön silloin, kun se on käyttäjille toimiva, turvallinen ja miellyttävä, ja kun rakennuksen kaikkiin tiloihin on helppo päästä.” Lähde: [Invalidiliitto.fi - Esteettömyys](https://invalidiliitto.fi/esteettomyys) Ks. myös **sosiaalinen esteettömyys**.

Globaali etelä ja pohjoinen: Viittaa kolonialismin ja nykyisen globaalin järjestelmän synnyttämiin valtarakenteisiin, joista ”pohjoinen” hyötyy, usein ”etelän” kustannuksella. Kyseessä ei ole maantieteellinen määrittely, vaan esimerkiksi köyhyydessä elävät suomalaiset voidaan katsoa kuuluvan etelään. On monilta osin korvannut aiemman kehitysmaat vs. kehittyneet maat -jaon.

Globaalikasvatus: Globaalikasvatuksella tuetaan nuorten ja kasvattajien valmiuksia edistää yhdenvertaista maailmaa ja kestävästä kehitystä. Taksvärkki ry:n globaalikasvatuksen kulmakiviä ovat ihmistenvälisyys ja sosiaalisen kestävyuden teemat, kriittinen ajattelu, valtarakenteiden tarkastelu sekä nuorten osallisuuden ja vaikuttamisen tukeminen.

Juurisyys: Syy, joka on syvällä ongelman taustalla. Juurisyyt voivat olla yhteydessä muun muassa yhteiskunnallisiin arvoihin, normeihin ja asenteisiin tai yhteiskunnan rakenteisiin. Esimerkiksi yksi ympäristön saastumisen juurisyy on se, että mainonta ohjaa ihmisiä ostamaan jatkuvasti enemmän turhia tavaroita. Juurisyyhin puuttuminen on usein hitaampaa ja vaikeampaa kuin pinnallisiin oireisiin vaikuttaminen, mutta välttämätöntä kestävämmän muutoksen aikaansaamiseksi.

Kansalaistottelemattomuus: Tietoista lain rikkomista tai noudattamatta jättämistä, jonka tavoitteena on muuttaa moraalisesti vääränä tai epäoikeudenmukaisena pidettyä epäkohtaa.

Kansalaistottelemattomuus on väkivallatonta suoraa toimintaa. Esimerkkejä: salakuvaukset sikatiloilla, metsänhakkuun tai tehtaan toiminnan estäminen sulkemalla tie tai kiinnittämällä itsensä puihin / metsäkoneisiin.

Kehitysyhteistyö: Kehitysyhteistyön tavoitteena on vähentää köyhyyttä ja eriarvoisuutta globaalissa etelässä. Sitä tehdään niin valtioiden, kansainvälisten toimijoiden kuin kansalaisjärjestöjenkin toimesta, yleensä hankemuotoisesti yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa.

Lobbaaminen: Yhteydenotto esimerkiksi päättäjään tai muuhun ihmiseen, jolla on valtaa vaikuttaa ongelmaan.

Normit: Kulttuurissa tai yhteiskunnassa vallitsevia sääntöjä siitä, miten ihmiset toimivat ja ajattelevat. Esimerkiksi Suomessa on normi, että nuoret käyttävät sosiaalista mediaa.

Saavutettavuus: Saavutettavuudella tarkoitetaan erityisesti verkkopalveluiden ja sosiaalisen median soveltuvuutta erilaisten rajoitteiden kanssa eläville. Sen lisäksi sillä tarkoitetaan laajempaa toimintamallia siitä, että erilaisista palveluista, kuten kulttuuripalveluista, tulee tehdä kaikille saavutettavia. Viestinnällisesti saavutettavuus on esimerkiksi vaihtoehtoisten kuvatekstien lisäämistä kuviin, jotta ruudunlukijaa käyttävä pystyy saamaan saman infon kuin näkevät. Se on myös videoiden tekstittämistä, kontrastien miettimistä sekä selkokielisyyden tai selkeän kielen käyttämistä.

Sosiaalinen esteettömyys: Tällä tarkoitetaan ilmapiiriä esim. koulussa tai työpaikoilla, jossa jokainen voi toteuttaa itseään ilman pelkoa syrjinnästä tai vähättelystä. Sosiaalista esteettömyyttä on myös "etukäteen ajatellut asiat". Esteettömyystiedot tulisi kertoa, vaikka tila olisi esteellinen, jotta vammaisen ihmisen ei tarvitse itse tulla asiaa paikan päälle toteamaan.

Systemiajattelu: Tarkasteltavan ilmiön/kohteen ymmärtäminen kokonaisuutena. Järjestelmää ei jaeta osiin, vaan pyritään selvittämään, miten sen eri osat vaikuttavat toisiinsa ja kokonaisuuteen.

Utopia: Ihannetulevaisuus tai -yhteiskunta. Utopiat nähdään usein epäkäytännöllisinä tai mahdottomina saavuttaa. Utopiat kuvaavat vaihtoehtoista, parempaa tilannetta tai tulevaisuutta ja ne voivat toimia toivottavan muutoksen lähteenä.

Vaikuttaminen: Aktiivinen pyrkimys joko siihen, että asiat säilyvät ennallaan tai muuttuvat. Osa vaikuttamiskeinoista on mahdollista vain täysi-ikäisille, mutta kaikille avoimia vaikuttamisen tapoja on myös paljon (esim. vapaaehtoistyö, yhteiskunnallisten asioiden seuraaminen ja niiden kommentointi). Vaikuttaa voi niin omassa lähipiirissä, koulussa, kunnassa, kansallisella ja kansainväliselläkin tasolla.

Vammainen: Vammaisuus määritellään YK:n vammaissopimuksessa seuraavasti: "Vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa." Vammaiset ovat maailman suurin vähemmistö. Arviolta 15 % maailman ihmisistä on tavalla tai toisella vammainen. Kuitenkin on tärkeää muistaa, että vammaisuus on kiinni myös itsemäärittelystä.

Vammaton: Taksvärkin linjaus on käyttää vammattomuuden normiin sopivista ihmisistä termiä vammaton. Puhumme vammaisen–vammaton-sanaparein. Vammaton on myös korrekimpi termi kuin puhua terveestä tai normaalista vammaisen vastakohtana. Vammaiset ja vammattomat voivat olla samalla tavalla sairaita tai terveitä, normaaleja tai epänormaaleja.

Viheliäiset ongelmat: Monisyiset ja -mutkaiset ongelmat, joille on tyypillistä, että niiden syyt ja seuraukset eivät ole suoraviivaisia, ja ne ovat usein kytköksissä tai sotkeutuneita toisiin viheliäisiin ongelmiin. Viheliäisiin ongelmiin liittyy myös ennakoimattomuutta, sillä ongelmat kehittyvät ja muuttuvat jatkuvasti. Esimerkiksi globaalia eriarvoisuutta, ilmastonmuutosta ja luontokatoa voidaan luonnehtia viheliäisiksi ongelmiksi.

Yhteiskunnan rakenteet: Yhteiskunnan tekijät, jotka ovat yksittäisten ihmisten ulottamattomissa. Erilaisia rakenteet säätelevät esimerkiksi lainsäädäntöä, vallankäyttöä (kuka ja miten), oikeusjärjestelmän toimintaa, palveluja sekä koulutuksen ja työn järjestämistä. Usein rakenteilla pyritään turvaamaan yhteiskuntarauhaa, ja niiden muuttaminen vie aikaa. Ongelmallisia rakenteet ovat silloin, kun niissä olevien organisaatioiden ja toimijoiden toimintatavat ja prosessit asettavat ihmiset eriarvoiseen asemaan. Tällöin puhutaan esimerkiksi rakenteellisesta rasismista (esim. syrjintä työ- ja asuntomarkkinoilla) tai valtarakenteissa piilevästä sukupuolten epätasa-arvosta (esim. alojen palkkaerot).